ARKÆOLOGISK FORUM

48 · 2023

INDHOLD · 48 · 2023

Citizen science og arkæologi 4
Emma Illum

"Den lange vikingetid" 16
– et forskningsperspektiv på yngre jernalder og lidt til
Jens Ulriksen

Klimaændringer og bevaring af den arkæologiske kulturarv 28
– har vi en plan?
Jørgen Hollesen

Professionel arkæologi, alternative stemmer og kulturel bæredygtighed 40
Sebastian Gerberg Høstrup

Asterix og den romerske legionær 52
Det franske tegnede nationalepos læst med en arkæologs briller
Thyge C. Bro

*) Peer reviewed

"Den lange vikingetid"

– et forskningsperspektiv på yngre jernalder og lidt til

Jens Ulriksen

Abstract

'The Long Viking Age' – a research perspective on the Late Iron Age

In 2022, the Centre for Viking Age Studies was established at Museum Southeast Denmark. The focus is the Viking Age proper, but the perspective is 'the Long Viking Age' including the time span of the Norse mythology present at least from the 5th century and vital until the 11th century AD, thus being the religious and ideological root for the lives of most of the people in Scandinavia for a good deal of the 1st Millennium AD. The aim of the Centre for Viking Age Studies is to scrutinize this long-term perspective and publish research articles and books, but it is almost as important to invite both scholars and lay people to discuss all kinds of aspects of 'the Long Viking Age'.

I 2022 etablerede Museum Sydøstdanmark Center for Vikingetidsstudier (CVS) som en forskningsenhed. Som navnet antyder, er der et fokus på vikingetiden, men det er i virkeligheden tidsrummet fra romersk jernalder til tidlig middelalder, der kommer under forstørrelsesglasset.

Som begreb er "vikingetid" animerende og interesseskabende for mange mennesker, men samtidig har det en tendens til at kaste en skygge over opmærksomheden på både den forudgående periode og den efterfølgende. Det lidt skæve fokus findes både i den brede befolkning, i pressen og i fondsbestyrelser, men også blandt fagfolk kan tendensen spores i mere eller mindre udpræget grad. Sat på spidsen kan man nogle gange få en fornemmelse af, at vikingetiden kom ud af intetheden, lyste op og forsvandt og overlod verden til middelalderens dagligdag. Og det er jo ikke helt rigtigt. Forud for vikingetiden lå omtrent et halvt årtusind, hvor det sydskandinaviske jernaldersamfund gennemgik nogle processer, der ikke bare var forudsætningen for vikingetiden, men hvor der i tilgift var nogle klare sammenhænge, som kalder på et tidsmæssigt længere perspektiv for at sætte vikingetiden ind i den rette ramme. Hvad angår overgangen til tidlig middelalder, var der tydeligvis ikke tale om et pludseligt brud men om en periode på godt og vel 100 år, hvor verdensopfattelse, traditioner og materielle udtryk gradvist blev afløst af nye. CVS er sat i verden for at dyrke det langsigtede perspektiv, som man i mangel af bedre kan kalde "den lange vikingetid".

Vikingetid – en kronologisk ulden størrelse

Vikingetiden er for øjeblikket et begreb, der navngiver et tidsrum ved oldtidens overgang til middelalderen i Skandinavien, men den kronologiske ramme har længe savnet en fast størrelse. Samtidig er begrebet vikingetid i nogle kredse under stærk kritik, og nogle ser gerne perioden kaldt noget andet eller helt opløst (se nedenfor).

Man lod tidligt historiske kilder fra England danne grundlaget for at lade vikingetiden begynde med det skriftligt overleverede angreb på Lindisfarne ud for den nordengelske kyst i 793, mens afslutningen blev sat til at være det ligeledes historisk overleverede slag ved Stamford Bridge i 1066, hvor en hær under den norske konge, Harald Hårderåde, blev slået af den engelske konge, Harold Godwinson. "Vikingetiden" som arkæologisk periode har i vid udstrækning taget udgangspunkt i denne historisk definerede ramme, men at konsensus om term og tid er fraværende kan f.eks. illustreres ved ældre, arkæologisk baserede oversigtsværker. For Johannes Brøndsted (1960:329ff) begyndte vikingetiden – eller "nordisk tid" som det anførtes – omkring 800 e.Kr., og den afsluttedes ca. 1100. I Politikens Danmarkshistorie fra 1976 var der slet ingen vikingetid. Bindets forfatter, Thorkild Ramskou, kaldte tiden fra ca. 800 til ca. 900 for "ældre normannertid", mens "yngre normannertid" var

perioden fra 900 til slaget ved Stamford Bridge i 1066 (Ramskou 1976). I det seneste store oversigtsværk over Danmarks oldtid af Jørgen Jensen er rammen for vikingetiden nogenlunde den samme som Ramskous og anvendt uden nogen specifik begrundelse (Jensen 2004).

Klavs Randsborg (1980:2; 1990:190ff) argumenterede for, at vikingetiden også omfattede det 8. årh. eller i det mindste havde sit udgangspunkt i dette århundrede. Siden 1990'erne har adskillige arkæologer, fordelt over alle de skandinaviske lande, overbevisende argumenteret for, at vikingetiden begyndte før 800, fra nogle årtier til et århundrede tilbage i tid (jf. Ulriksen 2018:37f med henvisninger).

Langt færre har beskæftiget sig dedikeret med vikingetidens afslutning, selvom den er ligeså løs i kanten som begyndelsen. Randsborg (1990:191) udelod i realiteten begrebet "vikingetid" i sit forslag til en periodeinddeling af Danmarks oldtid, og kaldte tiden fra 700 til kort før 1000 e.Kr. for "*The Age of the Sea-Rulers*", og det efterfølgende tidsrum fra kort før 1000 til ca. 1200 e.Kr. blev navngivet "*The Age of Kingdom-building*". Randsborgs skel kort før 1000 er sammenfaldende med tidspunktet for Harald Blåtands dåb og dermed startskuddet til en organiseret kristning af samfundet, der først kan betragtes som nogenlunde fuldbragt 100 år senere. Undervejs ændredes bl.a. byggeskik, gravskik samt sæd og skik. Gamle institutioner forsvandt og nye dukkede op (Ulriksen 2018:37). Et godt billede på den langvarige proces, hvor den traditionelle hedenske forestillingsverden falmer, er de dekorative dyrestile og deres brug i løbet af 1000-årene (Hedeager 2011:65-66). Udviklingen – og den bagvedliggende mening, der beroede i asatroens verdensopfattelse – synes at ophøre under indtrykket af kristendommens stigende indflydelse, og kort ind i 12. årh. afslutter Urnes-stilen en godt og vel 700-årig hedensk udsmykningstradition.

De varierende opfattelser af vikingetidens begyndelse og afslutning hænger bl.a. sammen med, hvad man bygger sin kronologi på: historiske kilder, indenlandske eller udenlandske begivenheder, arkæologisk materiale og – ikke mindst – hvilke dele heraf (jf. Skibsted Klæsøe 1999:fig. 1). Dette komplekse spørgsmål skal ikke tages videre op lige her, og om der nogensinde opnås enighed, må tiden vise.

"Den lange vikingetid"

Uanset hvilken tidsramme man måtte mene er den mest logiske og sammenhængende for vikingetiden i Danmark, kan perioden ikke studeres og forstås uden at inddrage de tilstødende tidsafsnit. Alle arkæologisk definerede epoker rummer på den ene eller anden måde en udvikling, der udspringer af noget forudgående, og som leder frem til den næste periodegrænse.

Overgang fra en tilstand til noget andet er en del af det menneskeskabte samfunds natur.

Vikingetiden beskrives ofte som en transitionsperiode, hvor stammesamfundet opløstes og kongeriget Danmark blev samlet. I samme fase forsvandt den nordiske kosmologi, og kristendommen tog over. Det er både rigtigt og ikke helt rigtigt, og der skal føjes mere til. Vore dages fokus på Harald Blåtands kongerige og kristendommens indførelse er naturlig i lyset af, at begge dele stadig er en del af danskeres identitet, og både monarkiet og religionen har eksisteret uden afbrud siden vikingetiden. Der kan være en tendens til at se denne udvikling som et brat brud mellem en hedensk verden og en kristen ditto, som følge af en beslutning i toppen af samfundshierarkiet. Imidlertid er det ganske sandsynligt, at kendskabet til Kristus som en magtfuld guddom gradvist er kommet til Sydskandinavien via forbindelserne til merovinger, karolinger, sachsere og angelsaksere (Bønding 2020:47ff). Der er ligeledes en del, der tyder på, at der er gået flere generationer fra Harald Blåtands dåb, før verdensopfattelsen i den brede befolkning kunne betragtes som kristen (Sigurðsson 2003:110ff; 2014:226ff; Bønding 2020:22). Hvis man skruer tiden tilbage til 4.-5. årh. er der tegn på en lignende udvikling, et langsomt brud om man vil, hvor en forestillingsverden med aser, vaner, jætter m.fl. blev formuleret i myter og ritualer med herskeren som bindeled mellem guder og mennesker (Sundqvist 2012:234ff). Den nordiske kosmologi dukkede således op flere hundrede år før vikingetiden, og sat på spidsen er den deraf følgende verdensopfattelse en samlende faktor for hele perioden, der arkæologisk dækkes af begreberne germansk jernalder og vikingetid eller under en fælles hat: yngre jernalder.

Afsnittets overskrift skal ikke forstås som et forsøg på at indføre en ny term. "Den lange vikingetid" er en operativ betegnelse for et samlet forskningsfelt, som repræsenterer en erkendelse af, at meget af det, der opfattes som karakteristisk for vikingetiden også prægede de foregående arkæologiske perioder. Samfundsudviklingen i mere end halvdelen af 1. årtusind e.Kr. foregik inden for en forestillingsverden, der var knyttet til den nordiske kosmologi. Heraf udsprang en herskerideologi, hvor krigeren/fyrsten med en særlig, uafvendelig skæbne, udgjorde et samlende punkt (Schjødt 2003:390ff; Steinsland 1989a:592f). Ideologien var tæt sammenvævet med den nordiske kosmologi, hvis fortællinger bl.a. ses fremstillet i simple billeder på guldbrakteater fra 5.-6. årh. (f.eks. Hauck 1992; Axboe 2007:110ff). I 5. årh. skabtes en helt ny eliterelateret dyrestilart, Stil I, til dekoration af bl.a. smykker til understøttelse af samfundets selvopfattelse, og dyrestile blev i de følgende århundreder kendetegnende for ornamentikken på metalgenstande – og formentlig også på andre materialer (Høilund Nielsen 1998; Høilund Nielsen & Kristoffersen 2002; Hedeager 2011:62ff). Fra 500-tallet til

omkring år 1000 blev fyrsteresidenserne opbygget som tilbagetrukne, monumentale enkeltgårde i særlige landskabelige rammer, mens den såkaldt 1. generation af centrale bebyggelser som Gudme på Fyn og Sorte Muld på Bornholm, der blomstrede i romersk jernalder og ældre germanertid (Jørgensen 2009:332ff), ikke opretholdt det samme materielle udtryk i anden halvdel af 1. årtusind. Det er tesen, at en samlende herskerideologi udsprang af den nordiske kosmologis sæd og skik, hvor fyrsten, som stammende fra en umage formæling mellem en mandlig gud og en jættekvinde, havde et personligt og skæbnebestemt ansvar overfor sit "folk" (Steinsland 1989a; Hedeager 1997; Schjødt 2003:391ff). Det særlige ophav betød, at fyrsten repræsenterede aspekter af den anden verden. Han rummede en del af gudens væsen og repræsenterede denne overfor folket og omvendt (Schjødt 2003:391). Det var en verdensopfattelse, der herskede frem til slutningen af vikingetiden. Da kong Harald Blåtand – og med ham formentlig en god del af hans følge og støttende stormænd – lod sig døbe i ca. 963 var det et sidste træk i en længere periode med tiltagende kristen påvirkning fra syd og et første skridt ind i en vesteuropæisk verden, hvor der kun var én gud og dertil knyttede opfattelser af moral, etik, liv og død.

At religionen har været den samme gennem i hvert fald 600-700 år er ikke ensbetydende med, at samfundet har været uforandret. Tværtimod. Tidsrummet bød på teknologisk udvikling, verden uden for Skandinavien forandrede sig, og i Danmark ændrede måden at organisere residenser, gårde og landsbyer sig flere gange. Vi kan også godt regne med, at kosmologien udviklede sig. "År 536" er blevet et velkendt nedslagspunkt for arkæologer og historikere, og det er nu klart, at der skete en skelsættende naturkatastrofe i midten af 6. årh. (Axboe 1999; Larsen et al. 2008; Høilund Nielsen 2015; Toohey et al. 2016). Spørgsmålet er, hvilke konsekvenser den havde, og om effekterne var ens i hele Skandinavien. I Danmark har det vist sig meget vanskeligt at finde bebyggelserne fra de følgende ca. 150 år i form af arkæologiske, ^{14}C-daterede hustomter, mens metalgenstande fra samme tidsrum er ganske almindelige blandt detektorfundene. Der er således ikke tale om et øde land, og stednavneendelser, der var i anvendelse før 6. årh. (-løse, -sted, -inge, -hem og -lev), blev vedligeholdt mange steder. Bebyggelserne har derfor fortsat eksisteret, og fra 8. årh. lader hustomterne sig atter påvise ved hjælp af ^{14}C-dateringer (f.eks. Søndergaard & Villumsen 2022). Det er stadig større og mindre treskibede langhuse, der kendetegner gårdene, men i forhold til 4.-5. årh. er antallet af bygninger, der bliver fundet, langt mindre. Det ser ud til, at befolkningen beboede færre enheder, men om det er et resultat af færre mennesker eller en ændret måde at leve og arbejde på, er endnu ikke afklaret. Interessant er det, at residenserne synes mere eller mindre upåvirkede af den bygningsmæssige lakune i yngre germanertid (Bican 2010; Jørgensen 2014; Christensen 2015:81ff). Det er de til gengæld

ikke af tidehvervet i slutningen af 10. årh. Med udgangen af 11. årh. er stormænds, høvdinges og kongers måde at markere sig på gennem arkitektur stærkt forandret. Den er faktisk så forandret, at eliten er vanskelig at udpege med udgangspunkt i konstruktioner fra 1000-1100-årene. Almindelige huse og gårde konstrueredes også ganske anderledes end tidligere, og antallet af bebyggelser blev markant forøget, f.eks. udtrykt i nyanlagte torper (f.eks. Jakobsen 2013:117; Ulriksen 2018:362ff). Med 1100-årene kom en lokal kirkeorganisation i form af sognene, og Norden blev selvstændig kirkeprovins. Men sammen med det nye var reminiscenser af gamle dage, for Svend, Knud og Valdemar var for en kort stund samkonger som f.eks. Harald Klak og Godfredssønnerne i første del af 800-tallet, og meget tyder på, at kongen havde betydelig indflydelse på bispevalg til ind i 1100-tallet (Arhnung 1937:308ff; Andersen 1992:179). Kongen styrede på sæt og vis stadig kulten.

Som det forhåbentlig er fremgået, er der gode grunde til, at vikingetiden ikke behandles uden at inddrage hele perioden, hvor den samme kosmologi udgjorde basis for samfundet, dvs. germansk jernalder og vikingetid. Og når vi nu har de langsynede briller sat på næsen, giver det også mening, at inkludere yngre romersk jernalder, der bebyggelsesmæssigt og rituelt hænger sammen med ældre germansk jernalder, men hvor der ikke desto mindre kan ses nogle ændrede manifestationer i form, stil og rituelle traditioner i løbet af 5. årh. Meget taler for, at 5.-6. årh. var en transitionsperiode med grundlæggende ændringer af samfundet og dets selvopfattelse til følge. Det samme gælder 10.-12. årh., hvor kristendommens indflydelse gradvist øgedes for i tidlig middelalder at være samfundets ideologiske og religiøse fundament (jf. f.eks. Schjødt 1989; Steinsland 1989b).

En populær vikingetid – men må den hedde det?

At konstatere, at vikingetiden er et voldsomt populært emne, kan næppe falde ind under kategorien "nyheder". Vikingerne og den tid, hvor de levede og døde, har vakt almindelige menneskers interesse og næret deres fantasi gennem årtier. Det har endda været gældende for store dele af den vestlige verden, og de senere års engelsksprogede fiktionsserier og tv-programmer med mere eller mindre videnskabeligt funderet indhold om "vikingerne" har kun skruet op for blusset. Også i Danmarks Radio er emner hentet i vikingetiden kommet i søgelyset og behandlet i programmer af typen "På sporet af…", skåret over samme læst som de engelsksprogede.

For nogle fagfolk synes "vikingetid" imidlertid at være et problematisk begreb, fordi det opfattes som nationalistisk, fordi "vikinger" bliver (mis)brugt af grupperinger, som man er politisk uenig med, eller fordi "vikinger" af nogle opfattes som en etnisk betegnelse for skandinaver (f.eks. Svanberg 2003; Lind 2012; Hansen 2016; 2018; Persson 2018).

Fig. 1: Center for Vikingetidsstudier vil få til huse i det nye oplevelsescenter, der opføres ved Borgring i 2023-24. Illustration: LOOP Architects.

I arkæologisk sammenhæng er vikingetid en kronologisk ramme omkring nogle mere eller mindre tydelige sammenhænge i den materielle kultur på samme måde som for en hver anden arkæologisk periode. Det burde der egentlig ikke være noget problematisk i, og derfor er der ingen grund til at ændre en periodebetegnelse, der ikke blot har været en del af den arkæologiske terminologi gennem 150 år men ovenikøbet genkendelig for de fleste. Som nævnt ovenfor er andre betegnelser blevet foreslået, både i videnskabelige artikler og i værker henvendt til en bredere læserskare, uden at nogen har taget dem til sig.

En artikel i Forskerzonen på Videnskab.dk, hvor Henriette Lyngstrøm foreslog, at begrebet "stålalder" burde afløse "vikingetiden" som periodebetegnelse, udløste vrede kommentarer i en normalt stille og rolig indbakke på arbejds-emailen (Lyngstrøm 2016; Kusnitzoff 2016). Vreden kom ikke fra fagfolk. Nej, vreden kom fra lægfolk og, ikke mindst, *reenactors*, der følte deres interesse trådt på og truet (Lyngstrøm, H. Personlig meddelelse den 27. oktober 2022).

Vikingetiden er det eneste afsnit af Danmarks oldtid, der kan vække sådanne følelser. Andre perioder af jernalderen kan have to betegnelser, som det formentlig kun er fagfolk, der kan finde på at diskutere med indlevelse. Ældre germansk jernalder hedder som bekendt også folkevandringstid, ligesom førromersk jernalder også kendes som keltisk jernalder, men det bringer ikke den brede befolkning i affekt, hvis det ene begreb bruges frem for det andet. De mange følelser, der lægges i begreberne "vikinger" og "vikingetid", kalder på faglig opmærksomhed. Selvom nogle nok kan mene, at vikingetiden får (alt for) meget opmærksomhed (Kusnitzoff 2016; Dobat 2013), er der mange gode grunde til at holde det faglige fokus på både tiden og tidsånden. Det er hverken farligt eller tumpet, at der er en stor folkelig og mediebåren interesse for emnet. Der er ganske vist mange vildt flyvende ideer og misforståelser, der kolporteres vidt og bredt som grundfæstede sandheder og ind i mellem uden noget som helst fagligt grundlag eller moden overvejelse. Derfor er det så meget mere vigtigt, at viden om vikingetidens mennesker og begivenheder i langtidsperspektiv udredes på en solid og lødig videnskabelig baggrund, og at den udledte viden bliver formidlet videre til læg og lærd. At forskningsresultater vil kunne bruges af andre på en måde, som man ikke selv havde tænkt sig, hverken kan eller skal man forsøge at kontrollere. I stedet skal man tage diskussionen.

Center for Vikingetidsstudier

Museum Sydøstdanmark har sat Center for Vikingetidsstudier i verden for at bidrage med forskning og tage del i debatter, der måtte vise sig relevante. CVS er forankret i museet, og skal på længere sigt finansieres via indtægter fra oplevelsescentret ved Borgring, der er planlagt til at åbne i 2025. Den nye bygning vil desuden blive det fysiske hjemsted for CVS.

Det er planen at ansætte to dedikerede forskere, ligesom museets arkæologer, som i kortere eller længere perioder forsker i emner inden for "den lange vikingetid", vil være tilknyttet CVS.

CVS har en naturlig hjemmebane inden for Museum Sydøstdanmarks ansvarsområde, hvor langsigtede forskningsstrategier eksekveres og anden vidensindsamling rutinemæssigt kan gennemføres.

Men CVS vil også gerne deltage uden for egen baghave. Det er både intentionen og håbet, at der i fremtiden kan indledes samarbejder med museer, universiteter og forskningscentre i ind- og udland om koordinerede eller fælles forskningsspørgsmål og -projekter. I disse sammenhænge vil det være muligt for samarbejdspartnere at opholde sig på CVS, ligesom eksterne forskere, ph.d.-studerende eller specialestuderende kan indgå aftale om en plads på CVS i afgrænsede perioder. Det vil være muligt at gennemføre

dagskurser eller ugekurser, ligesom workshops, seminarer og konferencer skal være tilbagevendende begivenheder. Et debatformat, hvor en fagperson holder et kort oplæg med efterfølgende dialog med publikum, eller hvor to fagfolk debatterer et emne, blev allerede sat i værk i 2022. Det er en mulighed for en direkte og levende formidling af forskningsspørgsmål, -processer og -resultater og med inddragelse af et publikum, der ikke nødvendigvis er fagligt funderet. Det er en af flere veje til større udbredelse af videnskabeligt begrundet viden.

Referencer

Andersen, M.1992: Rigets hovedby 1080-1300. I: Birkebæk, F.A., E. Verwohlt & M. Høj (red.): *Roskilde bys historie – tiden indtil 1536*. Roskilde Museums Forlag, Roskilde, 119-232.

Arhnung, J.O. 1937: *Roskilde Domkapitels Historie I. Tiden indtil 1416*. Erh. Flensborgs Forlag, Roskilde.

Axboe, M. 1999: The Year 536 and the Scandinavian Gold Hoards. *Medieval Archaeology* XLIII, 186-188.

Axboe, M. 2007: *Brakteatstudier*. Nordiske Fortidsminder, Serie B, Bind 25. Det Kgl. nordiske Oldskriftselskab, København.

Bican, J. 2010: Bulbrogård, the first aristocratic complex at Tissø – and a new approach to the aristocratic sites. *Siedlungs- und Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet* 33, 147-154.

Brøndsted, J. 1960: *Danmarks Oldtid. Jernalderen*. Gyldendal, København.

Bønding, S. 2020: *Visions of Unity. A Comparative Study of the Role of Pre-Christian Nordic Religion in the Formation of Denmark as a Community, the 10th and the 19th Centuries*. Upubliceret Ph.D- afhandling. Aarhus Universitet, Aarhus.

Christensen, T. 2015: *Lejre bag myten. De arkæologiske udgravninger*. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg.

Dobat, A.S. 2013: Var der nogensinde en "vikingetid"? I: H. Lyngstrøm & L.G. Thomsen (red.): *Vikingetid i Danmark. Tekster udgivet i forbindelse med seminaret Vikingetid i Danmark afholdt på Københavns Universitet den 22. februar 2013*. Forhistorisk arkæologi, Saxo-instituttet, Københavns Universitet, København, 25-28.

Hansen, A.L. 2016: Manden, der opfandt vikingerne. *Weekendavisen* 21.04. 2016.

Hansen, A.L. 2018: Farvel til vikingetiden. *Weekendavisen* 23. 05. 2018.

Hauck, K. 1992: Frühmittelalterliche Bildüberlieferung und der organsierte Kult. I: K. Hauck (red.): *Der historische Horizont der Götterbild-Amulette aus der Übergangs-epoche von der Spätantike zum Frühmittel-alter. Bericht über das Colloquium vom 28.11.-1.12. 1988 in der Werner-Reimers-Stiftung, Bad Homburg*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 431-564.

Hedeager, L. 1997: *Skygger af en anden virkelighed. Oldnordiske myter*. Samleren, København.

Hedeager, L. 2011: *Iron Age Myth and Materiality. An Archaeology of Scandinavia AD 400–1000*. Routledge, Abingdon/New York.

Høilund Nielsen, K. 1998: Animal style – a symbol of might and myth. Salin's Style II in a European context. *Acta Archaeologica* 69, 1-52.

Høilund Nielsen, K. 2015: Endzeiterwartung – expecting the End of the World. I: C. Ruhmann & V. Brieske (eds.): *Dying Gods – Religious beliefs in northern and eastern Europe in the time of Christianisation*. Neue Studien zur Sachsenforschung Band 5. Niedersächsichsen Landesmuseum Hannover, Hannover, 23-50.

Høilund Nielsen, K. & S. Kristoffersen, 2002: Germansk dyrestil (Salins Stil I-III). Et historisk perspektiv. *Hikuin* 29, 15-74.

Jakobsen, J.G.G. 2013: Kystskov i vikinge-tidens og middelalderens Danmark. I: T. Jakobsen, K. Magnussen, A. Johansen & E. Weyhe (red.): *Nøvn i strandamentanini – Navne i kystkulturen. Forelæsninger fra det 41. NORNA-symposium i Tórshavn 2.-4. juni 2011*. NORNA-rapporter 89. Norna förlaget, Uppsala, 112-130.

Jensen, J. 2004: *Danmarks Oldtid. Yngre Jer-nalder og Vikingetid*. Gyldendal, København.

Jørgensen, L. 2009: Pre-Christian cult at aristocratic residences and settlement complexes in southern Scandinavia in the 3rd-10th centuries AD. I: U. von Freeden, H. Friesinger & E. Wamers (eds.): *Glaube, Kult und Herrschaft. Phänomene des Religiösen im 1. Jahrtausend n.Chr. in Mittel- und Nordeuropa*. Akten des 59. Internationalen Sachsensymposions und der Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im Mitteldonauraum. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte Band 12. Dr. Rudolph Habelt GmbH, Bonn, 329-354.

Jørgensen, L. 2014: Norse Religion and Ritual Sites in Scandinavia in the 6th-11th century. I: K.P. Hofmann, H. Kamp & M. Wemhoff (red.): *Die Wikinger und das Fränkische Reich. Identitäten zwischen Konfrontation und Annäherung*. Mittelalterstudien des Instituts zur interdisziplinären Erforschung des Mittelalter sund seines Nachwirkens, band 29. Wilhelm Fink, Paderborn, 239-264.

Kusnitzoff, J.U. 2016: Forskere: Nyt navn til vikingetiden er meningsløst. https://videnskab.dk/kultur-samfund/forskere-nyt-navn-til-vikingetiden-er-meningsloest (Tilgået 21.11. 2022.)

Larsen, L.B., B.V. Møllesøe; K.R. Briffa, T.M. Melvin, H.B. Clausen, P.D. Jones, M.L.S. Andersen, C.U. Hammer, M. Eronen, H. Grudd, B.E. Gunnarson, R.M. Hantemirov, M.M. Naurzbaev & K. Nicolussi 2008: New ice core evidence for a volcanic cause of the AD 536 dust veil. *Geophysical Research Letters,* 35, No. 4, 29.02.2008, s. L04708. https://doi.org/10.1029/2007GL032450

Lind, J. 2012: "Vikinger", vikingetid og vikingeromantik. *Kuml* 2012, 151-170.

Lyngstrøm, H. 2016: Vikingetiden burde hedde stålalderen. https://videnskab.dk/kultur-samfund/vikingetiden-burde-hedde-staalalderen (Tilgået 21.11. 2022.)

Persson, C.P. 2018: Forskere: Nej, vikingetiden skal ikke have nyt navn. https://videnskab.dk/kultur-samfund/forskere-nej-vikingetiden-skal-ikke-have-nyt-navn (Tilgået 21.11. 2022.)

Ramskou, T. 1976: *Normannertiden 600-1060*. Danmarks Historie. Bind 2. Politikens Forlag, København.

Randsborg, K. 1980: *The Viking Age in Denmark. The Formation of a State*. Duckworth, London.

Randsborg, K. 1990: The Periods of Danish Antiquity. *Acta Archaeologica* 60, 187-192.

Schjødt, J.P. 1989: Nogle overvejelser over begrebet "Religionsskifte" med henblik på en problematisering af termens brug i forbindelse med overgangen til kristendommen i Norden. I: A. Andrén (red.): *Medeltidens födelse. Symposier på Krapperups borg 1*. Gyllenstiernska Krapperupstiftelsen, Lund, 203-212.

Schjødt, J.P. 2003: *Initiation, liminalitet og tilegnelse af numinøs viden. En undersøgelse af struktur og symbolik i førkristen nordisk religion*. Teologisk Fakultet, Århus Universitet, Aarhus.

Sigurðsson, J.V. 2003: *Kristninga i Norden 750-1200*. Det Norske Samlaget, Oslo.

Sigurðsson, J.V. 2014: Conversion and Identity in the Viking-Age North: Some Afterthoughts. I: I. Garipzanov (red.): *Conversion and Identity in the Viking Age*. Brepolis, Turnhout, 225-243.

Skibsted Klæsøe, I. 1999: Vikingetidens kronologi – en nybearbejdning af det arkæologiske materiale. *Aarbøger for nordiske Oldkyndighed og Historie* 1997, 89-142.

Steinsland, G. 1989a: *Det hellige bryllup og norrøn kongeideologi. En undersøkelse av hierogamimyten i Skírnismál, Ynglingatal, Háleygjatal og Hyndlaljód*. Solum Forlag, Oslo.

Steinsland, G. 1989b: Religionsskiftet i Norden, – et dramatisk ideologiskifte. I: A. Andrén (red.): *Medeltidens födelse. Symposier på Krapperups borg 1*.

Gyllenstiernska Krapperupstiftelsen, Lund, 203-212.

Sundqvist, O. 2012: 'Religious Ruler Ideology' in Pre-Christian Scandinavia. A Contextual Approach. I: C. Raudvere & J.P. Schjødt (eds.) *More than Mythology. Narratives, Ritual Practices and Regional Distribution in Pre-Christian Scandinavian Religions*. Nordic Academic Press, Lund, 225-261.

Svanberg, F. 2003: *Decolonizing the Viking Age 1*. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8o No. 43. Lund Universitet, Lund.

Søndergaard, M. & S. Villumsen 2022: Landsbyens tid – kronologisk modellering af bebyggelsens brudflader og formationsprocesser i Køge Nord, 6.-11. årh. *Gefjon. Arkæologiske Studier og rapporter* 7, 26-65.

Toohey, M., K. Krüger, M. Sigl, F. Stordal & H. Svensen 2016: Climatic and societal impacts of a volcanic double event at the dawn of the Middle Ages. *Climatic Change* 136, 401–412. https://doi.org/10.1007/s10584-016-1648-7

Ulriksen, J. 2018: Vester Egesborg. *En anløbs- og togtsamlingsplads fra yngre germansk jernalder og vikingetid på Sydsjælland. Bind 1*. Museum Sydøstdanmark, Aarhus Universitetsforlag, Højbjerg.

Forfatteroplysninger:
Jens Ulriksen, ph.d., mag.art., leder af Center for Vikingetidsstudier, forskningsleder, Museum Sydøstdanmark.
Forfatteren kan kontaktes på: ju@museerne.dk

ARKÆOLOGISK FORUM

Redaktion
Anna Beck (ansvarshavende redaktør)
Jette Rostock
Kamilla Ramsøe Majland
Mette Palm
Ole Thirup Kastholm
Signe Lützau Pedersen

© Forfatterne og Arkæologisk Forum
Artikler, indlæg og billeder må ikke gengives i nogen form uden skriftlig tilladelse fra redaktionen eller forfatterne.

Skriv til Arkæologisk Forum
Arkæologisk Forum modtager gerne bidrag. Kontakt redaktion@archaeology.dk

Peer review
Artikler, som indeholder forskningsbidrag, bliver som udgangspunkt peer reviewed.

Abonnement
Oplysninger om abonnement eller medlemskab af FaF findes på www.archaeology.dk

Forsideillustration
Billederne stammer fra dette nummer side 11, 22 og 34.

Udgiver
Arkæologisk Forum udgives af FaF – Foreningen af Fagarkæologer

Grafisk tilrettelægning
Bente Stensen Christensen, girafisk.dk

Tryk
Stibo Complete
Oplag 210 stk.

ISSN 1399-5545

FSC
www.fsc.org
MIX
Papir | Støtter ansvarligt skovbrug
FSC® C012075

SVANEMÆRKET
Tryksag
5041 0004

Foreningen af Fagarkæologer
faf@archaeology.dk
www.archaeology.dk

Arkæologisk Forum er et fagligt tidsskrift, der har til formål at bidrage aktivt til fagets udvikling og fremtid ved at sætte det arkæologiske fag ind i en større sammenhæng – både videnskabeligt og samfundsmæssigt.

Arkæologisk Forum ønsker at etablere et sted og en kontekst, hvor faglige såvel som fagpolitiske diskussioner kan finde sted.

I hvert nummer vil læseren blive mødt af en bred vifte af artikler – en mosaik, hvor delene tilsammen danner et aktuelt og mangfoldigt billede af videnskaben arkæologi, og hvor fagets dynamiske samspil med andre videnskaber, det politiske rum og det omgivende samfund træder klart frem.

Arkæologisk Forum udgives af Foreningen af Fag-arkæologer, og henvender sig naturligvis til foreningens medlemmer, men også enhver anden, der interesserer sig for arkæologien samt dens rolle og vilkår i verden i dag.